

ISTORIA ROMÂNIEI

NICOLAE IORGA — LUPTĂTOR PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ

PETRE ȚURLEA

Pe Nicolae Iorga îl cunoaștem în primul rînd ca istoric. El a fost, însă, și scriitor, critic literar, dramaturg, ziarist, profesor, om politic. Aflat în centrul atenției unei societăți întregi, a fost personalitatea care, aproape o jumătate de secol a influențat, uneori determinant, drumul societății românești.

Din 1899 Nicolae Iorga își începe activitatea politică, subordonînd-o realizării idealului național de unitate. Participarea sa activă la viața societății o motiva chiar în discursul de recepție la Academia Română, în 1911: „Făcînd parte dintr-un popor, înfățișîndu-i viața, încălzîndu-se astfel de toate silințele și credințele cheltnite în cursul epocilor, mișcate de nesfîrșitele suferințe prin care a trebuit să treacă neamul său pentru ca să ajungă pînă la timpul de față, avînd în sufletul său răsunetul tuturor triumfurilor și tuturor înfringerilor cîștigate și suferite în timp de secole, istoricul e un bătrîn prin experiență al nației sale. Dacă nu-l întrebă alții, el e dator să vorbească, ținînd la dispoziția contemporanilor învățăături culese în vastul cîmp al trecutului studiabil. [...] istoricul e dator a fi un animator neobosit al tradiției naționale, un mărturisitor al unității neamului peste hotarele politice și de clasă, un predicator al solidarității și un descoperitor de ideale spre care cel dintîiu trebuie să meaiță dînd tineretului ce vine după noi exemplul”¹. Se pot identifica elementele care stăteau la baza concepției sale politice. Mai întîi era cultul vieții tierute, cu sublinierea necesității cunoașterii acesteia, dar nu pentru simpla îmbogățire a cunoștințelor, ci pentru impulsionarea activității prezente. Semnificativ în acest sens este finalul discursului ținut la Iași în 1909, la aniversarea a 50 de ani de la Unirea principatelor, conceput ca un îndemn pentru contemporani spre desăvîrșirea Unirii: „Fiecare generație poartă răspunderea meirii și a faptelor sale. Fiecare generație e chemată să adauge ceva la moștenirea celor care au fost înainte de dînsa și generația care nu face acest lucru este distrusă, ca pedeapsă, în amintirea urmașilor”². Un al doilea element de bază al teoriei politice a lui Nicolae Iorga este susținerea rolului determinant al țărănimii în evoluția țării, pornind de la preponderența numerică a acestei

¹ *Discursuri de recepție*, XXXV, București, Academia Română, 1911, p. 3 — 24.

² N. Iorga, *La sărbătoarea zilei de 24 Ianuarie*, în „Calendarul Ligii Culturale”, 1910, p. 56.

clase, dar și de la considerentul că ea păstrează nealterată tradiția, spiritul de sacrificiu pentru țară. De asemenea, istoricul dorea ca la baza activității politice să stea ideea morală, care ar fi dus la înlăturarea politicianismului, la subordonarea activității pe plan politic binelui maselor populare. Corolarul tuturor acțiunilor în domeniul politic trebuia să fie solidaritatea națională, trecind peste barierele de clasă, solidaritatea care singură putea duce la înfăptuirea idealului statului unitar național.

Pe linia acestui ideal, Nicolae Iorga va desfășura o vie și constantă propagandă în țară sau în afara ei. Neținând seamă de autoritățile maghiare, el prezintă în 1901, la Budapesta, în cadrul Societății Academice Române „Petru Maior”, o conferință despre Mihai Viteazul, pentru ca, în 1904 la Futna, aflată sub administrație austriacă, să împartă participanților la comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, un studiu privitor la domnul Moldovei întregi. În martie 1906 va fi principalul animator al protestului studenților bucureșteni, cărui i s-a alăturat întreaga intelectualitate românească, împotriva cosmopolitismului claselor conducătoare.³ În 1907 se va constitui ca principal apărător al țăranilor răsculați.⁴ În același an va fi ales în Camera Deputaților.⁵ Cu prilejul acestui succes electoral, studenții români din Budapesta îi scriau că el este „întruchiparea idealurilor cele mai curate și cele mai sfinte ale românismului” și, de aceea, activitatea sa politică va fi „începutul unui viitor luminos mai bun”; telegrama se încheia cu afirmarea credinței că nu va întârzia vremea când „România va fi a românilor — și a tuturor românilor”, subliniindu-se astfel faptul că mulți contemporani își dădeau seama de adevăratul țel pentru care istoricul se antrenase în viața politică a României.⁶

În lupta pentru realizarea statului național, Nicolae Iorga a folosit intens activitatea publicistică, colaborând la multe dintre ziarele vremii sau întemeind unele proprii: „Neamul românesc”, „Neamul românesc pentru popor”, „Cuvîntul naționalist” ș.a., precum și mai multe reviste cu caracter cultural și științific. „Neamul românesc” pătriunea în toate provinciile, inclusiv în cele ocupate⁷. Atunci când vameșii erau prea vigilenți, titlul era schimbat, adoptîndu-se pe rînd numele anotimpurilor, apoi i s-a spus „De la noi”, „Pentru popor”, „Sfaturi”, „Din țară”, „Economicul” ș.a.; în ultimă instanță i s-au pus în frunte literele alfabetului (Revista A, B, C...). Nicolae Iorga constata: „N-am isprăvit alfabetul și s-a isprăvit cu dominația străină în aceste regiuni.”⁸

³ Idem, *Lupta pentru limba română*, București, 1906.

⁴ Faptul este subliniat, printre alții, de Andrei Oțetca, B. Theodorescu. Nicolae Iorga, Gh. I. Florescu, Gh. Buzatu, I. Agrigoroaici.

⁵ Vezi Gh. I. Florescu, *N. Iorga. Începuturile activității parlamentare (1907 — 1911)*, (I și II), în AIIAI, XVIII (1981) și XIX (1982).

⁶ I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. X, București, 1939, p. 188.

⁷ Pentru răspîndirea „Neamului românesc” înainte de 1914 vezi: Arh. St. București, fond N. Iorga, dosar 3, f. 32; Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.), Corespondența N. Iorga, vol. 102, f. 270; Ștefan Ciobanu, *N. Iorga și Basarabia*, în vol. *Omagiul lui N. Iorga*, Craiova, 1921, p. 72; Sever Dan, *Iorga și iorghislii*, Idem, p. 111; V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală pentru Unirea din 1918*, București, Edit. Științifică, 1968, p. 166 — 167.

⁸ „Neamul românesc pentru popor”, nr.-le 16—17 din 1938, p. 269.

Un rol foarte important în ansamblul activității lui Nicolae Iorga l-a avut Universitatea Populară de la Vălenii de Munte, inaugurată în 1908, care avea forma unor cursuri ținute de diverse personalități culturale timp de o lună, vara. În spatele unui paravan cultural, Universitatea pregătea, în plan spiritual, Marea Unire. Aflăm ecoul prelegerilor în rîndul cursanților din relatările ziariștilor și din scrisorile primite de istoric. Cursul acestuia, ținut întotdeauna seara, concentra atenția tuturor prin bogăția materialului expus, printr-o logică impecabilă și prin felul curgător, larg accesibil, al vorbirii; toate acestea erau corelate cu vocea plăcută, bogăția de limbă și înfățișarea impunătoare. Un ziarist relata: „Se prezintă ca om. Dar ce om formidabil. Om care sufletește are darul dumnezeiesc de a face ce voiește cu auditoriul Te răpește în sferă, te duce să ți se strîngă sufletul de durere, vezi, cînd voiește și cînd vrea te impresionează pînă la lacrimi”.⁹ În scrisori, foștii cursanți se angajau să stea la bine și la rău lîngă el și lîngă steagul pe care l-a desfășurat „pentru un mai fericit viitor al mult încercatului și nefericitului nostru neam românesc”.¹⁰ În teritoriile ocupate înființarea Universității Populare a produs o vie mulțumire printre români și măsuri represive din partea autorităților împotriva celor care se duceau la Văleni. Ministrul învățămîntului de la Budapesta, contele Apponyi, va da ordin de oprire a tuturor celor care doreau (învățători sau studenți) să meargă la cursuri, sub amenințarea unor pedepse administrative.¹¹ Înscriindu-se pe aceeași linie, presa maghiară a condamnat cu vehemență cursurile. „Budapesti Hírlap” din 25 iulie 1908 îl considera pe Nicolae Iorga ca „reprezentantul celui mai extremist șovinism român în politică și în știință. Scrierile și vorbirile lui gem de expresiile propovăduitoare de idei daco-romane”.¹² În schimb, presa română din Bucovina și Transilvania în totalitate s-a arătat favorabilă cursurilor. „Gazeta Transilvaniei” scria în 1912: „Noi fiii Ardealului îndurerat am venit și venire cu mare dor de lumină și înaintare la cursurile de vară, ca apă vie să luăm din izvorul dătător de viață de aici”.¹³

Tot în 1908, la Vălenii de Munte a fost înființată Tipografia „Neamul Românesc”, care a avut un mare rol în lupta pentru unitate națională; publicațiile ei pătrunzînd și în Transilvania, Bucovina și Basarabia, susțineau moral pe românii din provinciile nelibere. La Văleni vor

⁹ „Drapelul”, Lugoj, IX, nr. 74 din 11(24) iulie 1909.

¹⁰ Scrisoare a lui Mihail Gașpar din Lugoj, în I.E. Torouțiu, *op.cit.*, vol. V III, p. 236 — 237.

¹¹ „Tribuna”, Arad, XIII, nr. 143 din 3(16) iulie 1909, anunța că ordinul a sosit și la școlile din Arad. „Gazeta Transilvaniei”, LXXII, nr. 143 din 4(17) iulie 1909, publică știrea extinderii interdicției și asupra elevilor de gimnaziu. Pentru a fi împiedicați să meargă la Văleni, învățătorii din Bucovina erau sistematic concentrați în timpul verii — I.E. Torouțiu, *op.cit.*, vol. VIII, p. 112; „Neamul românesc” IV, nr. 84 din 31 iulie 1909, p. 1351. Înscrierea la cursurile de vară se făcea prin intermediul redacțiilor ziarelor de peste munți, pentru ca autoritățile să nu afle numele participanților; I. Buteanu, redactor la „Gazeta Transilvaniei”, scria lui N. Iorga, la 6 iulie 1914: „Participarea la cursurile din Văleni e privilegiu de către autoritățile țării noastre ca o crimă” — *Scrisori către N. Iorga*, III, (1913 — 1914), ed. îngrijită de Petre Țurlea, Edit. Minerva, București, 1988, p. 278. Sever Dan, din partea Partidului Național Român, scria din Arad, la 15 iulie 1914: „Ce să facem, trebuie să ne ferim de păzitorii noștri . . .” — *Idem*, p. 286.

¹² B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 105, f. 129 — 131.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, LXXV, nr. 146 din 4(17) iulie 1912.

apare cărți pentru și despre toate regiunile românești, manuale de școală în zeci de mii de exemplare, trimise peste graniță. Toate aceste cărți trebuiau, în concepția lui Nicolae Iorga, să consolideze conștiința necesității și posibilității îndeplinirii idealului național de către generația începutului de secol.

Nicolae Iorga era conștient de faptul că idealurile sale în privința vieții politice și naționale pot fi atinse mai ușor prin intermediul unui partid, decît printr-o luptă izolată. De aceea, în 1906 va duce tratative cu Nicolae Filipescu și Titu Maiorescu pentru a intra în Partidul Conservator junimist; cerea în schimb modificări radicale în programul acestuia și direcția ziarului „Epoca”. Junimiștii erau interesați să se folosească de prestigiul istoricului în rîndul opiniei publice, dar nu acceptau cererile acestuia, și ca urmare, tratativele au fost rupte. Eșecul înregistrat în tentativa de a îndrepta activitatea unuia dintre partidele mari ale epocii spre îndeplinirea practică a concepțiilor sale politice a fost urmat de acțiunile avînd drept scop crearea unui partid propriu. În jurul istoricului se formează un grup de intelectuali animați de aceleași idealuri politice și naționale, cu manifestări tot mai importante începînd din 1908. Tot acest an este și momentul de întărire a legăturilor dintre istoric și conaționali din regiunile ocupate, fie în cadrul cursurilor de vară de la Vălenii de Munte, fie prin corespondență. Totodată, strînge relațiile cu Liga Culturală al cărei secretar general devine la 2 iunie 1908. La întrunirea din București a Ligii, la 14 octombrie 1908, vorbește despre *Cultură națională și politică națională*,¹⁴ fiind și autorul moțiunii care cerea guvernului adoptarea unei politici bazată pe colaborarea cu vecinii din Peninsula Balcanică și ostilă Austro—Ungariei.¹⁵

Grupul din jurul lui Nicolae Iorga, care se intitula naționalist democrat, își definește clar direcțiile de activitate în toamna lui 1908. La o întrunire la Iași, 2 noiembrie, istoricul arăta că România aceluia moment era „numai un provizorat în vederea altei forme a vieții politice pentru românime: ea nu mai poate trăi înăbușită și amortită în hotare meschine.” Se ridică împotriva curentului federalist, al Austriei Mari, propunînd alianța cu popoarele balcanice, deoarece „forțele lor, chiar dacă sînt slabe, sînt ale unor nații adevărate care se află pe teritoriul lor și pot impune oricui.”¹⁶

Activitatea politică a lui Nicolae Iorga era, în 1908, din ce în ce mai atent urmărită de reprezentanții puterilor centrale la București. În decembrie, în timpul întrevederii sale cu Carol I, prințul Schönburg se arăta alarmat de mișcarea națională iredentistă românească, iar Regele i-a indicat pe Nicolae Iorga și Petre Grădișteanu ca cei mai periculoși agitatori.¹⁷ La începutul lui 1909, cînd la inițiativa Societății „Steaua Română” din Cîmpulung Moldovenesc, istoricul urma să țină în localitate o conferință, autoritățile austriece din Bucovina îi refuză pașapor-

¹⁴ „Neamul românesc”, III, nr. 123 din 15 octombrie 1908.

¹⁵ V. Netca, C. Gh. Marinescu, *Liga Culturală și Unirea Transilbaniei cu România*, Iași, Edit. Junimea, 1978, p. 214.

¹⁶ „Neamul românesc”, III, nr. 132 din 5 noiembrie 1908, p. 2085 — 2090: vezi și broșura *Întrunirea naționalistă din Iași*, Tip. „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1908.

¹⁷ Liviu Maior, *Mișcarea națională română din Transilvania 1900 — 1914*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 121.

tul. Contele Bellegarde trimite o scrisoare de motivare; cel refuzat era un „politician al României care s-a manifestat în timpul din urmă în patria sa, cu toată energia, ca cel mai aprig dușman al unei politici prietenoase Austriei. Fiecare sărbătorire a ilustrei lui persoane [...] ar putea fi privită, în momentul de față, [...] ca o demonstrație română iredentistă și, evident, antiaustriacă.” Răspunsul era trimis imediat: „Politica pe care o reprezintă și o propagă are un crez mai simplu și care e în domeniul realității a ni se păstra oriunde ființa etnică neatinsă [...] și, prin muncă, a ni aștepta ceasul, care va veni, dindu-ni tot ce este al nostru și nimic mai mult.”¹⁸

În decembrie 1908, Nicolae Iorga îndemna guvernul să organizeze așa cum se cuvine sărbătorirea a 50 de ani de la Unirea Principatelor.¹⁹ La 14 ianuarie 1909 va prezenta, în jurul aceleiași probleme, o interpellare în Camera Deputaților,²⁰ cerînd ca întreaga armată să participe la sărbătorire și Parlamentul să se adune la Mitropolie pentru o slujbă de pomenire a celor de la 1859. Istoricul va fi sufletul marelui acțiuni desfășurată la Iași la 24 ianuarie 1909, atrăgînd celor de față atenția că poartă o răspundere grea: „Fiecare generație e chemată să adauge ceva la moștenirea celor care au fost înainte de dînsa, și generația care nu face acest lucru este distrusă, ca pedeapsă, în amintirea urmașilor [...] N-aveți dreptul, nici într-o privință, să fiți din generațiile acelea, fiindcă Unirea de la 1859 se cheamă numai capitolul întii din Unirea poporului românesc.”²¹

În mai 1909, Nicolae Iorga este expulzat din Bucovina în timp ce conducea un grup de 38 membri ai Ligii Culturale într-o excursie la Suceava, fiind amenințat și cu arestarea²². Iritarea autorităților austriece se datora în special articolelor din „Neamul românesc”. Expulzarea a stînit un puternic ecou în opinia publică din Regat și între conaționali din Transilvania și Banat și presiuni asupra guvernului român pentru a lua măsuri antiaustriece.

În aprilie 1910 s-a constituit Partidul Naționalist Democrat, sub președenția lui Nicolae Iorga și a profesorului ieșean A.C. Cuza. Programul acestui partid era edificator pentru concepția politică a istoricului; însăși succesiunea în text a țelurilor partidului indică prioritățile ce se urmăreau: primul capitol se referea la politica externă, afirmîndu-se dorința de a se pleca de la conștiința unității neamului și a intereselor lui solidare în toate privințele. În Transilvania, „Tribuna” s-a arătat entuziasmată, considerînd data de 23 aprilie ca pe „o zi memorabilă în analele istoriei politice a neamului nostru; căci este pentru întia oară vorba de înființarea unui partid politic pe baza ideii unității poporului românesc de pretutindeni. Și acesta este punctul de vedere care ne în-

¹⁸ „Neamul românesc”, IV, nr. 3 din 11 ianuarie 1909, p. 33 – 36.

¹⁹ Idem, III, nr. 147 din 10 decembrie 1908, p. 2325 – 2326.

²⁰ Idem, IV, nr. 6 din 18 ianuarie 1909, p. 81 – 89; N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 223 – 233.

²¹ N. Iorga, *La sărbătoarea zilei de 24 Ianuarie*, în „Calendarul Ligii Culturale”, 1910, p. 56 – 58. „Neamul românesc”, IV, nr. 8 – 9 din 24 ianuarie 1909, p. 113 – 114, publică un articol al lui N. Iorga îndemnînd la luptă „pentru a doua Unire”.

²² „Neamul românesc”, IV, nr. 54 din 24 mai 1909, p. 857, publică decretul de expulzare și un comentariu al lui N. Iorga.

teresează direct pe noi, românii din Ardeal și Ungaria.” Același entuziasm în Bucovina, unde „Patria” scria: „Ceea ce era de multă vreme un vis, devine realitate.”²³

Față de războaiele balcanice din 1912 și 1913, Nicolae Iorga a avut o poziție justă, în concordanță cu interesele țării, admitând participarea la al doilea război a României pentru a menține echilibrul balcanic și pentru întregirea Dobrogei. Odată sfârșit conflictul, istoricul a acționat pentru stingerea animozităților, pentru apropierea și conlucrarea în folosul tuturor popoarelor din zonă; acesta era și scopul înființării Institutului Sud—Est European în 1913.²⁴

În anii premergători războiului mondial, relațiile lui Nicolae Iorga cu românii din teritoriile ocupate s-au consolidat. Față de politica de forțată maghiarizare a populației majoritare din Transilvania, dusă cu intensitate crescândă de autorități, istoricul a reacționat în diverse forme. În 1912 se înființa episcopatul de Hajdudorogh, în care erau incluse și 83 parohii românești din vestul Transilvaniei (cu 73.225 locuitori); episcopul era rutean iar limba în care se oficia slujba era, obligatoriu, cea maghiară. În 1913, Nicolae Iorga va publica broșura *L'Évêché de Hajdu-dorogh et les droits de l'Eglise roumaine unie de Hongrie*, avînd ca subtitlu „Noi atentate ale guvernului ungar contra naționalității române”. Broșura va fi atacată violent de către Eugen Szabó membru al Camerei Magnaților din Budapesta, într-un articol din „Revue de Hongrie” (15 noiembrie 1913), ceea ce provoacă răspunsul istoricului român: *Encore une fois l'évêché de Hajdu-dorogh et les droits des Roumains*.²⁵ O întreagă corespondență s-a purtat în jurul acestei polemici.²⁶ În 1913—1914, la inițiativa guvernului de la Budapesta, s-au desfășurat o serie de tratative dintre acesta și unii reprezentanți ai românilor transilvăneni. Nicolae Iorga s-a pronunțat ferm împotriva acestor tratative. În articolul *Altă politică la românii din Ungaria*,²⁷ scria că steagul românilor se ridică în altă parte, nu la Budapesta. După ruperea tratativelor, la cererea „Gazetei Transilvaniei”,²⁸ va scrie pentru aceasta o *Poveste în trei rînduri*, îndemnîndu-i pe transilvăneni să-și facă singuri dreptate. În primăvara lui 1914, Nicolae Iorga își continuă campania împotriva Austro—Ungariei. La 7 martie va vorbi în Camera Deputaților contra confiscării, de către autoritățile maghiare, a publicațiilor sale, propunînd aceleași măsuri față de publicațiile ungurești trimise în România.²⁹ La 16 martie va susține marea manifestație antiaustriacă a

²³ Idem, V, nr. 54 din 4 mai 1910, p. 853 — 855.

²⁴ Idem, VIII, nr. 73 din 21 noiembrie 1913, p. 1140 — 1141.

²⁵ București, Impr. „Neamul românesc”, 1914 și în traducere românească în „Neamul românesc”, IX, nr. 2 din 19 ianuarie 1914. E. Szabó va continua polemica prin articolele din „Revue de Hongrie”, VII, t. XIII, nr. 2 din 15 februarie 1914, p. 127 — 133 și t. XIV, nr. 7 din 15 iulie 1914, p. 40 — 42. N. Iorga consemna disputa în „Bulletin pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale”, I, nr. 3 din 1914, p. 71: „Domnul Eugen Szabó se străduie să demonstreze teze de nesușinit din punct de vedere științific, negînd persistența elementului românesc pe teritoriile pe care el s-a găsit fără întrerupere din epocile cele mai vechi.”

²⁶ Vezi corespondența pe marginea acestei probleme în *Scrisori către N. Iorga, op.cit.*, III, p. 96 — 97, 109 — 110, 200.

²⁷ „Neamul românesc”, VIII, nr. 66 din 3 octombrie 1913.

²⁸ *Scrisori către N. Iorga, op.cit.*, III, p. 233 — 234.

²⁹ N. Iorga, *Discursuri . . .*, op.cit., vol. I, partea a II-a, p. 215 — 217.

Ligiile Culturale, deși demisionase din conducerea acesteia.³⁰ Mai multe articole pe aceeași linie vor apărea în „Neamul românesc”. Poziția declarată antihabsburgică a istoricului român va provoca scrișoarea plină de indignare a filologului austriac Ernst Gamillscheg, din 25 martie 1914 și articole critice în presa germană. Nicolae Iorga răspundea prin³¹ „Neamul românesc” (13 aprilie 1914): „În împrejurările cele noi din Balcani poporul românesc, care constă din 13 milioane, nu trebuie să vorbească numai prin gura celor 7 milioane de locuitori ai Regatului; nu, ci și celelalte elemente ce compun nația întreagă, rămânând și comunitatea lor culturală, se cuvine să înriurească puternic asupra viitorului statului românesc. Aceasta nu formează pentru noi, pot să vă asigur, un punct de distincție între partidele românești. Pentru orice om politic a ajuns a fi, în fondul lucrurilor, o dogmă națională. Ca să reprezinte cineva această părere, nu e nevoie nici de o așitare rusească nici de un îndemn francez [...] Din parte-mi, n-am nici o ambiție politică ci, *ca educator național* [subl.n.], îndeplinesc numai datoria mea.”

Așadar, până la declanșarea primului război mondial deja Nicolae Iorga se afirmase puternic în viața politică românească, îmbinând lupta pe plan politic cu cea pe plan social și cultural. Principala notă de originalitate constă în faptul că toate acțiunile erau subordonate țelului major al unității naționale. Odată cu începutul războiului, această subordonare se accentuează.

În legătură cu poziția pe care România urma să o adopte față de puterile aflate în conflict, din primul moment istoricul a declarat că nu trebuia mers *Nici într-un caz cu Austria*,³² atitudine pe care și-o va menține în toată perioada neutralității, exprimată în articole, cărți, conferințe, discursuri parlamentare și în corespondență. Lui Ioan Bianu îi scria la 20 august 1914: „Eu rămân ireductibil [...] *Nu cu Austria. Și dacă vrei, nici cu Rusia. Dar să începem cu cea dintâi.*”³³

Războiul a prins în plină desfășurare cursurile de vară de la Vălenii de Munte. Mai mult chiar decât în anii anteriori, în 1914 ele aveau ca scop pregătirea opiniei publice pentru marea confruntare războinică în fața căreia se afla România. Se afirma încrederea deplină că, la momentul oportun, românii vor ști cum și încotro să meargă, conduși de „o singură putere morală [...] Vom uni încă mai strâns toate manifestările noastre de voință națională. Vom face din ele o singură lumină și, față de potrivnici, o singură armă.”³⁴ Din cauza războiului, Universitatea Populară se va închide după 20 de zile, întemeietorul ei arătându-și credința că participanții se vor întâlni anul viitor, „într-o Românie mai sigură poate ca aceea de azi.”³⁵

Anii dinaintea lui 1914 au consolidat prestigiul lui Nicolae Iorga într-o măsură atât de mare, încât el devenise unul dintre factorii cei mai

³⁰ V. Netea, C.Gh. Marinescu, *op.cit.*, p. 247; *Scrisori către N. Iorga, op.cit.*, III, p. 228 – 229.

³¹ *Scrisori către N. Iorga, op.cit.*, III, p. 229 – 232.

³² „Neamul românesc”, IX, nr. 28 din 20 iulie 1914 include și o *Declarație ostilă Austro-Ungariei*.

³³ N. Iorga, *Corespondență*, 1, ed. de Ecaterina Vaum, Edit. Minerva, București, 1984, p. 132.

³⁴ „Drum drept”, II, nr-le 7–8 din iulie-august 1914, p. 341.

³⁵ „Neamul românesc”, IX, nr. 29 din 27 iulie 1914.

importanți pentru orientarea opiniei publice românești. Tocmai de aceea, primul ministru Ion I.C. Brătianu, a făcut eforturi deosebite pentru a și-l apropia. La declanșarea războiului, istoricul era chemat telegrafic la București pentru consultări,³⁶ numeroase astfel de solicitări fiindu-i trimise în toată perioada neutralității. Primul ministru, o capacitate diplomatică deosebită, supus presiunilor tot mai accentuate din ambele tabere beligerante, a reușit să dea aparența unei neutralități desăvârșite, așteptând să intre în război doar odată cu garantarea de către Antantă a realizării aspirațiilor românești spre Austro—Ungaria. În acest context, cînd reprezentanții puterilor centrale suspectau orice manifestație populară din România, Ion I.C. Brătianu a încercat să tempereze activitatea lui Nicolae Iorga (prin dese întrevederi, prin încredințarea unor dintre secretele guvernării), I.G. Duca fiind desemnat pentru a-l supraveghea.³⁷ Permanentele contacte pe care le avea cu primul ministru și cu alți membri ai Cabinetului, în toată perioada neutralității, l-au făcut pe istoric să fie convins că și guvernul mergea pe calea cea bună, că trebuie avută încredere în el și că se impunea să nu i se facă greutăți printr-o presiune populară excesivă care să-l oblige să ia prematur hotărîrea definitivă. În articolul *Guvern și opinie publică*, scria: „Nu cu Austria o spune de mult națiunea — desigur. Contra Austriei, — cînd o va spune guvernul, care trebuie s-o spuie.”³⁸ Nu era adeptul acțiunilor zgomotoase, de paradă, gen spre care opoziția avea o evidentă predilecție. Pe formularul telegrammei Rectorului Universității din București, dr. Toma Ionescu, prin care i se cerea (la 26 octombrie 1914) să participe la un consiliu universitar avînd la ordinea de zi „chestiunea națională”, scrisese: „Rog scuzați absența mea pornită din convingerea că această chestiune trebuie discutată și rezolvată de alte foruri”; apoi a tăiat răspunsul, scriînd altul: „Dacă e vorba de studii serioase sînt cu bucurie la dispoziția colegilor miei. La simple manifestații nu cred folositor a mă ralia.”³⁹ Nu era, însă, nici adeptul unei așteptări pasive; îndemna permanent la muncă îndoită, convins de faptul că biruința n-o poate da entuziasmul, ci, în primul rînd, pregătirea integrală, „și a celui din urmă om la cel din urmă lucru.”⁴⁰ Era același mesaj cu care istoricul își încheiase, în 1912, cartea intitulată *Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către ruși*, (p.175): „În așteptarea vremilor cînd viața românească din Basarabia va porni de la toate amintirile ei pentru a-și urmări toate drepturile naționale, nu numai umane, încheiem această carte cu un îndemn călduros spre acea muncă încordată și bine orînduită care singură poate grăbi sosirea acelor vremi.”

După îndepărtarea lui Nicolae Iorga de Liga Culturală, în 1913, în toamna lui 1914 relațiile se îmbunătățesc. La 9 august, Liga publicase un Comunicat prin care se solidarizase cu hotărîrea Consiliului de Coroană privind neutralitatea României. Odată cu moartea lui Carol I, mai mulți lideri ai organizației au cerut intrarea României în război împotriva Austro—Ungariei, doar președintele Virgil Arion și cîțiva mem-

³⁶ N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 186 — 187.

³⁷ I.G. Duca, *Memorii*, apud MI, X nr. 8(113), 1976, p. 35.

³⁸ „Neamul românesc”, IX, nr. 36 din 14 septembrie 1914.

³⁹ *Scrisori către N. Iorga, op.cit.*, III, p. 328.

⁴⁰ „Neamul românesc”, IX, nr. 37 din 21 septembrie 1914.

bri ai conducerii menținându-se pe poziția neutralității. La 26 octombrie o serie de oameni politici formează „Acțiunea Națională”, militând pentru intrarea cât mai grabnică în război de partea Antantei, conservând, însă, tendințele politicianiste caracteristice partidelor; treptat va deveni o contrapondere a Ligii Culturale, mulți membri ai acesteia participând, în noiembrie, la marile demonstrații ale noii organizații.⁴¹ În sinul Ligii are loc o radicalizare rapidă, curentul antantofil cîștigînd teren. În aceste condiții se convoacă un Congres extraordinar, la 14 decembrie 1914, în timpul căruia vechiul Comitet de conducere și-a dat demisia; ca nou președinte a fost ales marele luptător transilvănean Vasile Luca-ciu, iar ca secretar general Nicolae Iorga. Sufletul întregului Congres a fost istoricul, care a alcătuit noul Program. Liga se însărcina să dezvolte „cea mai puternică activitate pentru popularizarea singurei politici externe pe care o poate îmbrățișa și servi cu devotament neamul românesc: aceea care tinde la grăbirea ceasului de liberare a românilor siliți astăzi a-și da viața în marginile monarhiei austro-ungare, care n-a găsit nicio dată dreptate pentru dîșii.” Se hotăra înființarea ziarului „Unitatea națională” și crearea unui fond special pentru popularizare.⁴² Rechemarea insistentă a lui Nicolae Iorga în conducerea Ligii Culturale era dovedă faptului că ideile sale erau larg acceptate de către opinia publică românească.

1915, an de așteptare înfrigurată a intrării în război, este și un an de puternice confruntări politice. Nicolae Iorga își va păstra atitudinea fermă antihabsburgică, dar și rezerva față de acțiunile partidelor politice de opoziție care urmăreau și interese proprii, de popularitate, agi-tînd problema națională.⁴³

De-a lungul lui 1915, poziția lui Nicolae Iorga față de Liga Culturală se va modifica, în funcție de oscilațiile celorlalți membri ai conducerii organizației privind raporturile cu partidele politice. Era problema cea mai spinoasă a activității Ligii, înclinația către un partid sau altul neputînd fi evitată cînd în conducere se aflau Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Barbu Delavrancea și alți fruntași ai opoziției, cînd *Manifestul* publicat la începutul anului era redactat chiar de Take Ionescu,⁴⁴ la mitinguri vorbeau aceiași oameni, care aveau partide proprii și aspirau la obținerea puterii în stat.⁴⁵ În acest context se pune și problema relațiilor cu Acțiunea Națională ce avea în frunte aceiași politicieni; scopul identic național urmărit, faptul că mai mulți lideri făceau parte din ambele organizații a produs o anumită confuzie și disensiuni.

⁴¹ „Universul”, XXXII, nr. 311, 318, 325 din 11, 18, 25 noiembrie 1914.

⁴² Idem, nr. 346 din 16 decembrie 1914; „Neamul românesc”, IX, nr. 50 din 21 decembrie 1914. Hotărîrea ca N. Iorga să revină în conducerea Ligii Culturale se luase înainte de Congres printr-o înțelegere între acesta și V. Arion, intermediată de G. Bogdan-Duică — vezi *Scrisori către N. Iorga, op.cit.*, III, p. 358 — 360.

⁴³ Chiar în nr. 1 din 4 ianuarie 1915, „Neamul românesc” includea un articol pe aceeași temă: *Grija țerii și preocupările de partid*. În același număr, N. Iorga făcea o urare: „Țerii să-i dea Dumnezeu să cuprindă neamul și neamului să stăpînească țara!”

⁴⁴ „Neamul românesc”, X, nr. 1 din 4 ianuarie 1915; se afirma că *Manifestul* a fost redactat de Barbu Delavrancea și Octavian Goga, dar mai tirziu, N. Iorga a scris că Take Ionescu l-a făcut și el și-a pus doar iscălitura. *Manifestul* se încheia cu lozincă: „Acum ori niciodată. Acum!”

⁴⁵ V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op.cit.*, p. 254 — 262.

În martie 1915 erau proiectate, concomitent, la Craiova, întruniri ale Ligii Culturale și Acțiunii Naționale; o întreagă corespondență a trebuit purtată pentru a se ajunge la o înțelegere.⁴⁶

În vara lui 1915, după intrarea Italiei în război, influențată de acest eveniment, opoziția din România a inițiat o puternică ofensivă împotriva guvernului, pentru a-l obliga să scoată țara din neutralitate. Nicolae Iorga își precizează atitudinea printr-o *Declarație* din 6 iunie, reafirmându-și convingerea că singura soluție este încrederea tuturor în conducerea țării.⁴⁷ Neacceptarea acțiunilor violente, de stradă, pentru impunerea altei politici, a nemulțumit pe unii membri ai Partidului Naționalist Democrat; din multe regiuni i se trimet istoricului îndemnuri pentru a se alătura oamenilor politici din opoziție. Tuturor le răspunde în „*Neamul românesc*”: „În situația mea modestă eu pot face un singur lucru: să afirm cu orice prilej necesitatea unei anume politici, unei anume orientări. Dar dincolo de aceasta începe sarcina altora [...] Acestora li urez izbînda.”⁴⁸

În continuare, opinia publică îl privea pe Nicolae Iorga ca pe unul dintre principalii călăuzitori ai ei, urmărindu-i fiecare acțiune. Pe această linie, una dintre scrisorile primite de istoric este edificatoare: „În acest an toți sintem cu privirile ațintite la d-voastră [...] ca fiind cel mai chemat în această privință. Toți ne întrebăm: ce face Iorga?”⁴⁹ Majoritatea refugiaților transilvăneni exprimau aceeași idee. Unul dintre ei, dr. Constantin Bucșan, scria la 17 iulie 1915: „[...] fiecare intelectual ori țaran mai luminat, care a mai rămas acolo [în Transilvania] se întreabă: « Ce face Iorga? » Și cînd i se răspunde « Iorga tace deocamdată », asta echivalează cu « putem să ne maghiarizăm numele de pe acum ca să mai putem trăi cu ungurii în viitor; sintem trădați ».”⁵⁰ Scrisoarea aceasta, publicată în „*Neamul românesc*” din 26 iulie 1915, era însoțită de o notă a lui Nicolae Iorga, caracterizînd viața politică din România anului 1915. Doctorul Bucșan făcea parte din Comitetul de conducere al revistei „*Tribuna*”, care împărtășea aceleași păreri ca și cele exprimate în scrisoare; la 25 iulie va fi publicat un articol (sub pseudonimul G. Sima, Onisifor Ghibu recunoscîndu-se ulterior ca autor), care exprima regretul că istoricul „nu s-a pronunțat categoric” împotriva Austro-Ungariei și nu a activizat Liga Culturală.⁵¹ La 27 iulie istoricul va răspunde, reafirmîndu-și credința fermă în necesitatea luptei împotriva puterilor centrale, dar nu în urma unor presiuni anarhice, ci sub conducerea lucidă a guvernului.⁵²

O altă revistă apărută în 1915, „*Fulgerul*”, subintitulată „*Foaie studentoască de luptă națională pentru însănătoșirea mcravurilor*”, va desfășura o intensă campanie antiiorghistă, lăsînd impresia că tocmai a-

⁴⁶ B.A.R., *Corespondența N. Iorga*, vol. 238, f. 85 – 86, 171, 175; vol. 251, f. 15. V. Lucaciu intervenea personal pentru a împăca organizațiile locale din Craiova ale Ligii Culturale și Acțiunii Naționale – *Ibidem*, vol. 238, f. 168.

⁴⁷ „*Neamul românesc*”, X, nr. 24 din 14 iunie 1915.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 25 din 21 iunie 1915.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 29 din 19 iulie 1915.

⁵⁰ B.A.R., *Corespondența N. Iorga*, vol. 252, f. 73 – 74.

⁵¹ „*Tribuna*”, I, nr. 19 din 26 iulie 1915; în nr. 20 din 2 august, G. Sima revine cu *O privire asupra activității Ligii Culturale*.

⁵² *Ibidem*, nr. 20 din 2 august 1915.

cesta a fost unul dintre scopurile înființării ei. Era criticată atitudinea lui Nicolae Iorga față de studenți, pe care-i sfătuisese să nu mai fie oamenii de casă ai cluburilor (în „Neamul românesc” din 12 iulie);⁵³ era criticată presupusa apropiere de liberali, fiind lansată chiar acuzația de lipsă de patriotism.⁵⁴ Evidenta simpatie arătată lui Take Ionescu indica și direcția din care se organizau aceste atacuri. Istoricul ajunsese în situația unică de a fi temut, pentru capacitatea sa de atragere a maselor populare într-o direcție sau alta, atât de cei aflați la guvern, cât și de partidele aflate în opoziție, încercările de atragere alternând cu cele de discreditare. A.D. Xenopol îl vede pe fostul său elev ca factor mediator între toate forțele naționale: „În lupta aceasta grea între popor și guvern, un mare om a servit ca trăsătură de unire. Acest om este Nicolae Iorga, un om adorat de poporul întreg, istoricul prezentului și al viitorului. El este cel ce potolește și aprinde inimile tuturor românilor în momentele acestea grele.”⁵⁵

În urma articolelor împotriva sa din „Tribuna” — care se considera publicația oficială a refugiaților ardeleni — Nicolae Iorga și-a dat demisia din conducerea Ligii Culturale la 3 august 1915.⁵⁶ Onisifor Ghibu, autorul articolelor, îi va trimite o scrisoare de scuze, rugându-l să renunțe la demisie;⁵⁷ Comitetul Central al Ligii va respinge demisia, Take Ionescu și Nicolae Filipescu sfătuind pe Vasile Lucaciu să trimită un răspuns „foarte curtenitor”.⁵⁸ În urma scrisorii primite,⁵⁹ istoricul anunța, la 13 august, că își menține demisia atât timp cât Liga nu va avea o activitate independentă de aceea a partidelor politice; un alt motiv declarat era și acela că lucra la *Istoria românilor din Ardeal* și nu avea timp pentru întruniri și ședințe.⁶⁰ Luând în seamă doar ultimul motiv, Vasile Lucaciu, în momentul apariției cărții, îl solicita din nou pe autor să revină în organizație;⁶¹ o astfel de intervenție face și Nicolae Filipescu (noul președinte al Partidului Conservator).⁶²

În Partidul Naționalist Democrat, frământările în jurul poziției României se amplifică. În toamna anului 1915 cei doi președinți se îndepărtează vizibil, atunci când s-a pus problema atitudinii față de nou creată Federație Unionistă (care a luat locul Acțiunii Naționale, fiind compusă din Partidul Conservator — Nicolae Filipescu, Partidul Conservator Democrat — Take Ionescu, Liga Pentru Unitatea Națională a Românilor Transilvăneni Refugiați — Simion Măndrescu), înființată la 17 septembrie 1915. Nicolae Iorga a refuzat să adere la Federație, așa cum făcuse și cu Acțiunea Națională, pentru că liderii acestor organizații urmăreau, pe lângă realizarea unității naționale și propriile lor interese de partid. A.C.Cuza (celălalt copreședinte) însă, răspundea invitației lui Nicolae

⁵³ „Fulgerul”, I, nr. 2 din 23 iulie 1915.

⁵⁴ Ibidem, nr.-le 12, 27, 28, 29, 39 din august, 22, 25, 29 octombrie și 6 decembrie 1915

⁵⁵ I.E. Torouțiu, *op.cit.*, vol. VII, p. 51 — 53.

⁵⁶ N. Iorga, *Correspondență*, 2, *op.cit.*, p. 271.

⁵⁷ B.A.R., *Correspondența* N. Iorga, vol. 252, f. 206 — 207.

⁵⁸ Ibidem, vol. 252, f. 180 — 181.

⁵⁹ Ibidem, f. 199 — 200.

⁶⁰ N. Iorga, *Correspondență*, 2, *op.cit.*, p. 270.

⁶¹ B.A.R., *Correspondența* N. Iorga, vol. 253, f. 93.

⁶² Ibidem, f. 64 — 65. Despre relațiile lui N. Iorga cu Liga culturală în 1915, vezi N. Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*, București, 1934, vol. II, p. 215 — 217.

Filipescu, din 17 septembrie, printr-o telegramă de aderare entuziastă la Federație.⁶³ Disensiunile în rîndul naționaliștilor democrați, în legătură cu poziția față de Federație, se vor accentua mai ales în lunile octombrie-noiembrie, cînd în întreaga țară noua organizație va conduce mari manifestații proantantiste. Înaintea acestora, Nicolae Iorga publică un îndemn la liniște, afirmînd că „între guvern și opoziția care vă chiamă nu e o deosebire de dorință sau de tendință, ci numai o divergență de modalitate.”⁶⁴ În aceste condiții, poziția istoricului este combătută de o parte a opiniei publice; cu toate acestea, prestigiul său nu a scăzut: la 22 noiembrie 1915, la puțin timp după o mare întrunire a Federației la Craiova, la o conferință a lui Nicolae Iorga, tot în același oraș, sala Teatrului Național a fost arhiplină, conferința fiind apoi tipărită într-o broșură cu titlul *Oltenia și Serbia*⁶⁵ (banii strînși au fost donați sîrbilor refugiați în Oltenia⁶⁶). De un ecou favorabil se bucurau și numeroasele articole pe care le scria, în a doua parte a lui 1915, pentru „Universul” (27 articole în numai patru luni).

Manifestațiile opoziției au dat țării o stare de deosebită agitație, improprie marilor hotărîri; de aceea, istoricul va publica mai multe articole de critică la adresa tuturor partidelor politice, îndemnînd la solidaritate națională, singura care poate duce la victorie.⁶⁷ Aceeași idee se regăsește și în discursul rostit în Camera Deputaților la 14 decembrie, discurs pe care-l va intitula (la publicare) *Despre hotărîrea ce o va lua România în marele război*,⁶⁸ încheiat cu apelul stăruitor la încetarea luptelor de partid; își afirma convingerea că dreptatea va învinge: „Cu sabia de dreptate vom izbîndi [...] vom face un stat național și popular cuprinzînd cu aceleași drepturi pe românii din toate clasele și pe românii din toate țările.” Ultimul discurs important al lui Nicolae Iorga din perioada neutralității, la 26 martie 1916, se încheia tot cu îndemnul la solidaritate și spirit de jertfă: „Să facem din opera generației noastre, prin focul și singele care ne așteaptă miine, opera cea mare care va așeza România [...] în rîndul statelor care se razimă solid pe prosperitatea, pe buna înțelegere și pe curajul de luptă al tuturor.”⁶⁹

⁶³ B.A.R., Mss. S3/CXXXV.

⁶⁴ „Neamul românesc”, X, nr. 42 din 18 octombrie 1915.

⁶⁵ Vălenii de Munte, Tip. „Neamul Românesc”, 1915. La 24 octombrie N. Iorga ținuse la Ateneul din București conferința *Serbia eroică și martiră* publicată în „Neamul românesc” X, nr. 44, 45 din 1 și 7 noiembrie și în broșură; a fost comentată și în „Figaro”, Paris, 10 noiembrie 1915.

⁶⁶ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 254, f. 298 — 299.

⁶⁷ Articolul de cea mai aspră critică la adresa partidelor politice avea titlul *Stîmpărați-vă!*. Se afirma că partidele nu au făcut nimic pentru țară: „Nu i-ați putut da pămînt țăranului; Nu i-ați putut da școală poporului; Nu i-ați putut da administrația interesului public; Nu i-ați putut da politica națională a statului; Nu i-ați putut da armata idealului. V-ați mincat între voi ca niște cîini, ca niște fiare, pentru glorie, pentru cîștig, pentru ambiții de leneși și capricii de femei [. . .] Și azi, vă sfișiți din nou, la un ceas ca acesta [. . .] Aveți o datorie. Sînteți obligați la o expiație pentru tot ce ați făcut și mai ales pentru ce n-ați făcut. O condamnare vă apasă; aceea de a vă uni pentru ca într-o supremă efortare să dați țării măcar cît se poate din idealul primejduit prin fapta voastră [. . .]” — „Neamul românesc”, X, nr. 43 din 25 octombrie 1915.

⁶⁸ N. Iorga, *Discursuri* . . . , *op.cit.*, vol. I, partea a II-a, p. 313 — 343.

⁶⁹ Idem, p. 348.

○ activitate bogată, îndreptată spre același țel al unității naționale, a desfășurat Nicolae Iorga și în planuri tangențiale vieții politice. Dintre acestea, foarte importante erau relațiile sale cu armata și activitatea științifică desfășurată pentru îndreptățirea cererilor teritoriale românești.

Nicolae Iorga își va aduce o constantă contribuție la educarea în sens patriotic a armatei. Din 1911 era numit profesor la Școala de Război (post pe care-l va deține până la moarte), va publica în diverse reviste militare, va scrie cărți despre și pentru armată, va întreține relații personale foarte strinse cu mulți ofițeri superiori.

Începînd din 1913 era solicitat tot mai des pentru a colabora la reviste militare. O întreagă corespondență s-a purtat între căpitanul Crăiniceanu și Nicolae Iorga, în legătură cu colaborarea cerută acestuia din urmă la „Buletinul armatei și marinei”, care avea ca subtitlu „Revistă militară de cultură generală și educație națională” (în 1913 se afla în al nouălea an de apariție). Motto-ul articolului de fond scris pentru primul număr din 1913 de generalul Crăiniceanu, era luat dintr-un articol al lui Nicolae Iorga: „O armată este înainte de toate o forță morală”. Prima colaborare a istoricului se făcea cu articolul *Pentru viitorul război al neamului*, îndemnînd armata să se pregătească pentru războaie ofensive „menite să îndeplinească idealul chemării noastre. Cine ar putea tăgădui adevărul elementar că, odată ce sînt nații, ele au și dreptul de a căuta să se adune sub același steag? Se poate discuta numai în ceea ce privește timpul și modul cum această necesitate a lucrurilor trebuie să intre în dreptul ei.”⁷⁰ Colaborarea va continua.

În toamna lui 1914 Ministerul de Război cerea lui Nicolae Iorga îngăduința de a scoate o nouă ediție a volumului I din *Istoria armatei române* (publicat în 1910), care se epuizase și de a tipări volumul II, pe care istoricul îl avea pregătit, „această scriere fiind foarte necesară pentru cultura ofițerilor”. La propunerea ca autorul să fixeze condițiile, acesta răspundea: „Țin atît drepturile asupra vol.I din *Istoria armatei* cît și manuscriptul vol.II la dispoziția dv. absolut gratuit, ca un omagiu pentru armata în rîndul căreia am avut onoarea să fiu cuprins în campania din 1913 și ca un semn de bună amintire față de foștii mei elevi din trei promoții ale Școlii de Război.”⁷¹ Tipografia „Neamul Românesc” de la Vălenii de Munte va trimite gratuit, pentru bibliotecile de regiment, cărți istorice, iar din 1915 și „Revista istorică”.⁷²

Aceeași solicitudine o va arăta istoricul și față de militarii români din armata austro-ungară, căzuți prizonieri în Rusia; le trimetea ziare și cărți, era intermediar al scrisorilor dintre prizonieri și familiile lor, facilita transmiterea unor sume de bani prin intermediul Consulatului Rusiei din București.⁷³ Tot lui Nicolae Iorga îi cereau ajutor prizonierii aflați în Rusia, pentru a fi admiși ca voluntari în armata română.⁷⁴ Istoricul va iniția, în toamna lui 1914, o subscripție națională pentru aju-

⁷⁰ „Buletinul armatei și marinei”, IX, nr. 1 din ianuarie 1913, p. 17 — 18.

⁷¹ Vezi *Scrisori către N. Iorga*, III, *op.cit.*, p. 330 — 331.

⁷² B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 252, f. 18; vol. 257, f. 443; alte documente în Arh. Iorga-Pippidi.

⁷³ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 260, f. 31; vol. 263, f. 322.

⁷⁴ Ibidem, vol. 249, f. 41.

torarea soldaților români răniți din armata austro-ungară și a familiilor celor morți; sumele strînse erau trimise prin intermediul unor personalități ale culturii românești ca Theodor Stefanelli în Bucovina,⁷⁵ Tiberiu Brediceanu și Andrei Bârseanu în Transilvania.⁷⁶

Un loc major în pregătirea Unirii din 1918 l-au avut lucrările științifice ale lui Nicolae Iorga din anii neutralității. Pe lângă foarte numeroasele articole din revistele Academiei, buletinul Institutului de studii sud-est europene, „Revista istorică” ș.a., au fost publicate și volume destinate special problemei naționale: *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele Române* (1914); *Carpații în luptele dintre români și unguri, Dreptul la viață al statelor mici, Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, La question roumaine en Autriche et Hongrie, Sîrbii, bulgarii și românii în Peninsula Balcanică* (1915); *Iluzii și drepturi naționale în Balcani* (1916). Locul cel mai important îl deține *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*.

În toamna lui 1914, Nicolae Iorga susținea la Universitatea din București un ciclu de prelegeri sub titlul *Istoria românilor din Ungaria*, publicate în „Neamul românesc”; ele vor constitui baza viitoareii lucrări, dar cu o prelucrare ulterioară, uneori radicală. Încă de la începutul prelegerilor sale, istoricul se gîndea la un studiu vast, propunîndu-l spre publicare Ligii Culturale, care a acceptat imediat ideea, dar cerea să se facă și un rezumat al epocilor anterioare lui Horea; va fi realizat nu doar un rezumat, ci un volum masiv (460 pagini). Inițial se propunea un tiraj de 10.000 exemplare, care, după ce ar fi fost scoase cheltuielile, urmau să fie distribuite gratuit în Transilvania.⁷⁷ Cartea va apare în septembrie 1915 (la 28 septembrie Vasile Lucaciu scria autorului că a văzut „valoroasa lucrare”⁷⁸), fiind dedicată lui Alexandru Bogdan, cumnat cu Nicolae Iorga, ofițer român din armata austro-ungară mort la 19 octombrie 1914 „sub steag străin”, simbol al jertfelor inutile pe care le dădea poporul român. În *Prefață* autorul afirma că lucrarea este răsunetul gîndurilor sale de o viață întreagă; „În această carte e numai sînge și lacrimi. Ne-am plătit cu ele pentru cel puțin o mie de ani. Aibă deci măcar urmașii noștri zile mai bune!” Cartea a fost publicată și în franceză sub titlul *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, cuprinzînd și o hartă a drepturilor teritoriale ale poporului român. Motivația ediției franceze era dată de autor: „Mă voi îngriji de traducerea într-o limbă mai înțeleasă în lume. Azi, mai ales, cred că e de nevoie să se știe de toți că n-am fost nici acolo cu o plebe fără trecut și fără aspirații, că, [...] în fundul celor mai adînci temniți, peste dărîmăturile edificiului nostru național, am văzut o stea, totdeauna aceeași, — care ne chiamă și astăzi.”

Istoria românilor din Ardeal și Ungaria a fost primită cu un viu interes în epocă. Fiind concepută ca un instrument de consolidare a credinței românilor în dreptatea cauzei lor, autorul a trimis-o tuturor celor care puteau înrîuri hotărîrea cauzei lor, autorul a trimis-o tuturor

⁷⁵ Ibidem, f. 214 — 215 și Arh. Iorga-Pippidi.

⁷⁶ *Scrisori către N. Iorga*, vol. III, op.cit., p. 357 — 358.

⁷⁷ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 244, f. 262, 266, 283.

⁷⁸ Ibidem, vol. 253, f. 93.

celor care puteau înfri hotărîrea intrării României în război; printre cei care se arătau foarte mulțumiți, era și generalul Presan.⁷⁹ Totodată, cartea a fost scrisă ca mijloc de propagandă în străinătate, de motivare a viitorului război al României împotriva Austro—Ungariei, ca o motivație istorică a cererilor teritoriale. A fost trimisă guvernelor Antantei, prin intermediul reprezentanților lor la București, și unei serii întregi de oameni de știință, inclusiv din țările Triplei Alianțe. Vor mulțumi pentru cărțile primite, adăugînd și aprecieri laudative la adresa autorului, miniștri Italiei (Carlo Fasciotti), Angliei (George Barclay), Statelor Unite ale Americii (Charles Vopicka), Rusiei (Poklewski—Kosiel), Serbiei; bibliotecile academiilor din Petrograd, Berlin, München; Charles Bémont, Constantin Jirecek, David Angyal, Eduard Beyer, Ulrich von Wilamowitz—Moellendorff.⁸⁰ Presa continentală prezenta cartea, un ziar englez considerînd că „Nu poate fi un mai bun moment decît acesta pentru a ne aminti istoria nemiloasă a suferințelor îndurate de acest viteaz popor în luptele sale împotriva dominației austriece și ungare.”⁸¹ A.D. Xenopol searăta entuziasmat de lucrarea fostului său elev, propunîndu-i să o prezinte Institutului Franței, cu credința că ar avea un mare efect favorabil României.⁸²

„Astfel am ajuns — notează Nicolae Iorga — la acea neprevăzută dată din august 1916 cînd o telegramă a lui Ion Brătianu mă chema, în termeni de o căldură frățească, la București ca să-mi anunțe că în sfîrșit intrăm în luptă.”⁸³ Armata română a trecut în Transilvania în noaptea de 14 spre 15 august 1916, începînd marea acțiune ce o va duce la desăvîrșirea unității naționale. În primul rînd de după intrarea în război al „Neamului românesc” (21 august), istoricul se făcea din nou interpretul gîndurilor tuturor: „A sosit un ceas pe care-l așteptam de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gîndit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu aima în mină, cu jertfa a tot ce avem [...] dreptul de a trăi pentru noi.”

În septembrie 1916, avînd în vedere necesitatea canalizării tuturor forțurilor și a întregii atenții spre obținerea victoriei, Nicolae Iorga a suspendat activitatea Partidului Naționalist Democrat, afirmînd că lupta de partide trebuie înlocuită cu solidaritatea tuturor forțelor politice pentru înfăptuirea unității naționale.

„Neamul românesc”, editat în timpul războiului la Iași, era principalul propagator al cuvîntului lui Nicolae Iorga, ziarul cel mai popular din acel moment, după cum apreciau contemporanii. De pe front sau din spatele lui, mulți dintre cei antrenați în efortul general al țării trimiteau la Iași scrisori laudative. În octombrie 1916, un locotenent scria că „Neamul românesc” era cel mai bun îndreptar al opiniei publice,⁸⁴ iar un elev

⁷⁹ Ibidem, vol. 257, f. 492 — 493.

⁸⁰ Ibidem, vol. 257, f. 261, 320, 384, 484, 515, 522; vol. 258, f. 105, 252, 313; vol. 260, f. 5 — 6; Arh. Iorga-Pippidi.

⁸¹ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 258, f. 56, 57.

⁸² I.E. Torouțiu, *op.cit.*, col. VII, p. 51 — 53.

⁸³ N. Iorga, *O viață de om . . .*, *op.cit.*, vol. II, p. 225. Telegrama lui I.I.C. Brătianu se păstrează în Arh. Iorga-Pippidi. În *Supt trei regi*, *op.cit.*, p. 211, N. Iorga nota: „E curios că în saltarul casei mele de la Văleni, prădată și ocupată doi ani și jumătate de dușman, am găsit la întoarcere numai această hîrtie.”

⁸⁴ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 282, f. 98.

al Școlii de ofițeri afirma că va duce mai departe, pe cimpul de bătaie, ideile și simțămintele din ziar, „și după cum în viltorea de azi ele ne-au călăuzit, acolo ne vor sta mereu înaintea și vor aduce un spor acelei puteri lăuntrice care singură hotărăște învinsul și învingătorul.”⁸⁵ Scriitorul Demostene Botez, locotenent pe frontul din Moldova, își însoțea, în iunie 1917, versurile trimise pentru a fi publicate, cu rînduri de căldă apreciere la adresa soldatului român: „M-am gîndit să arunc această sămînță a cărei început de viață s-a născut într-o dragoste adîncă ce o port în inima mea pentru toți aceia al căror cot viguros l-am simțit puternic la dreapta și la stînga mea, și nu am găsit alt ogor mai curat decît coloarele „Neamului românesc”.”⁸⁶

Retragerea armatei române, în toamna lui 1916, a creat în Moldova o situație dramatică: peste un milion și jumătate de refugiați aproape un milion de soldați ruși veniți, lipsa acută a alimentelor, a locuințelor, a combustibilului în condițiile unei ierni foarte friguroase, tifosul exantematic care a dus la moartea a peste 100.000 de oameni. Toate au determinat o scădere a moralului populației, chiar unii dintre conducătorii țării priezindu-și încrederea în victorie; s-a ajuns la ideea retragerii guvernului și armatei în Rusia.⁸⁷ La 11 decembrie 1916 se constituie un guvern de coaliție al liberarilor și conservatorilor democrați, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, care înțelegea să-și poarte răspunderea participării la război pînă la capăt. Solicitat să intre în guvern, Nicolae Iorga, a refuzat, afirmînd, însă, că va acorda acestuia întregul său sprijin.⁸⁸ Acesta era contextul în care, la 14 decembrie 1916, în fața Parlamentului refugiat la Iași, istoricul va rosti discursul care este considerat unanim ca început al refacerii credinței în victoria finală; îndemna, cu exemple culese din istoria neamului, la rezistența pînă la capăt, spunînd în final, la fel ca Petru Rareș că „vom fi iarăși ce am fost și încă mai mult decît atît.”⁸⁹ La propunerea primului ministru, discursul a fost tipărit și afișat la toate primăriile, răspîndit în tranșee; Regele Ferdinand I i-a mulțumit foarte mișcat oratorului.⁹⁰ Întreaga țară a fost puternic emoționată și îmbărbătată de discursul lui Nicolae Iorga. Printre soldați el a avut un deosebit efect mobilizator, subliniat de mulți dintre cei aflați pe front: „Am citit cu camarazii mei pe front [...] — seria unul

⁸⁵ Ibidem, vol. 263, f. 222.

⁸⁶ Ibidem, vol. 267, f. 185 — 186.

⁸⁷ N. Iorga a fost categoric împotriva acestei retrageri, aceeași atitudine adoptînd-o o serie de oameni politici marcanti; o scrisoare în acest sens către N. Iorga, din decembrie 1916, în Arh. Iorga-Pippidi.

⁸⁸ N. Iorga, *Supt trei regi, op.cit.*, p. 239.

⁸⁹ Idem, *Discursuri . . .*, op.cit., vol. I, partea a II-a, p. 349 — 358; despre discurs vezi și Idem, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 381.

⁹⁰ Idem, *Supt trei regi, op.cit.*, p. 240. Gh.I. Florescu, în articolul *Unitatea națională în dezbaterile Parlamentului de la Iași (1916 — 1918)*, în „Studii și comunicări”, Vrancea VI, 1981, p. 217, apreciază discursul lui I.C. Brătianu, care a urmat celui al lui N. Iorga, ca o continuare a acestuia. Take Jonescu, vorbind și el în urma lui N. Iorga, afirma: „După imnul național rostit de d. Iorga cu atita putere, cu atita înălțare și suflet și cu atita clocință, putem să spunem cu siguranță că tribuna română și-a făcut datoria.” — vezi Take Jonescu, *Pentru România Mare, Discursuri din război 1915 — 1917*, București, 1919. Un alt conțemporan, Al. Lapadatu, scria: „N. Iorga a fost acela care a refăcut atmosfera morală a Iașilor și a țării cu puternica sa cuvîntare din Parlament care a zguduit, reînviînd toată suflarea românească [. . .]” — Al. Lapadatu, *Scrieri alese*, ed. de Ioan Oprea, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, 220.

dintre foștii ofițeri români — numărul din „Monitorul oficial” în care se publicase discursul lui Iorga. Încerc și azi, scriind aceste evocări, emoția de atunci și mi-amintesc de finalul în care evoca pe Petru Rareș [...] Acolo, într-un cotlon al tranșeelor un camarad citea, cu glas înecat de plins, îndemnul ce ni-l trimitea N. Iorga de a nu ne lăsa cotropiți de îndoială, de a crede cu tărie în biruința finală a dreptății nației noastre.”⁹¹

În 1917, guvernul va aduce în discuția Parlamentului problema reformei agrare și a celei electorale, încercînd pe această cale să întărească convingerea soldaților de pe front că, în România unită pentru care luptă vor avea o situație economică mai bună și drepturi politice mai largi. Nicolae Iorga l-a îndemnat pe Ferdinand I să meargă pe front pentru a promite soldaților-țărani pămînt și i-a redactat proclamația chiar pe stradă,⁹² impulsîndu-l și pe șeful guvernului pe calea reformelor. Vorbind, în Camera Deputaților la 9 iunie 1917, la dezbaterile asupra reformei agrare, istoricul se arăta ferm convins de necesitatea acesteia ca un suport moral pentru luptătorii din tranșee.⁹³ La 14 iunie Camera și la 20 iunie Senatul, au adoptat cu o mare majoritate de voturi cele două proiecte de lege ce vor pune baza transformărilor democratice interbelice.

Suștinînd permanent moralul populației și armate, însușind încredere în victorie prin discursurile sale parlamentare, articolele din „Neamul românesc”, prin conferințele publice și lucrările științifice, Nicolae Iorga a fost unul dintre marii realizatori ai Unirii din 1918. În același timp, a avut un rol foarte important în propaganda românească în străinătate la sfîrșitul războiului mondial, propagandă prin care se urmărea recunoașterea drepturilor românești asupra teritoriilor naționale. Pe această linie au fost folosite intens relațiile directe cu unele mari personalități culturale sau politice din Occident și publicarea unor lucrări istorice în limbi de circulație.

Pe tot parcursul războiului, Nicolae Iorga a publicat sinteze privind provinciile revendicate. După *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie* apărută în 1915—1916, în 1917 va publica *Droits nationaux et politique des Roumains dans la Dobrogea* și *Histoire des Roumains de Bucovina*; în 1918 *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia*. În 1920 va urma lucrarea generală *Histoire des et de leur civilisations*. De asemenea, pentru a atrage atenția viitorilor participanți la Conferința de pace, au fost publicate volumele de prezentare a relațiilor cu fiecare dintre marile puteri ale Antantei: *Histoire des relations Anglo—Roumains*, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, *Histoire des relations Russo—Roumaines*.

Volumele editate erau trimise de către autorul lor tuturor reprezentanților diplomatici acreditați în România și se încerca răspîndirea

⁹¹ Pamfil Șeicaru, *Nicolae Iorga*, Edit. Carpați, Madrid, 1957, p. 52—53.

⁹² N. Iorga, *Istoria românilor*, op. cit., vol. X, p. 383.

⁹³ Idem, *Discursuri ...*, op. cit., vol. I, partea a II-a, p. 376. Despre poziția lui N. Iorga față de reformele din 1917 vezi Mircea Iosa, *N. Iorga și evenimentele anilor 1914—1918*, în R.de.I., nr. 4 din 1971; Eufrosina Popescu, *Dezbaterea reformelor constituționale în Parlamentul din Iași. Modificarea Constituției din 1917*, în „Analele Universității București”, istorie, nr. 1 din 1972; Ion Agrigoroaiei, *Problema reformelor agrare și electorală din România între anii 1916 și 1918*, în „Cercetări istorice”, Iași, VII, 1975; Gh.I. Florescu, *Activitatea parlamentară a lui N. Iorga în anii primului război mondial*, în „Studii și comunicări”, Vrancea, III, 1980; Gh. Buzatu, Ion Agrigoroaiei, *N. Iorga și marea răscoală din 1907*, op. cit., p. 201.

sau republicarea lor în străinătate. În 1917, în urma lecturii pe care o făcuse volumului *Histoire des relations Russo—Roumaines*, Carlo Fasciotti, ministrul Italiei la Iași, scria : „Acest nou studiu al dumneavoastră, în afară de a fi o operă de popularizare și propagandă — folositoare cât se poate de mult mai ales în împrejurimile actuale — constituie o operă peste măsură de meritorie, de dreptate și patriotism.”⁹⁴ O nouă scrisoare a ministrului italian era prilejuită de trimiterea lucrării *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*; făcea urarea ca Nicolae Iorga să realizeze o mare istorie generală a tuturor românilor, care să fie „o oglindă fidelă a acelor principate danubiene ale trecutului, care prin Statul român de dincoace de Carpați au pregătit sosirea României Mari de miine.”⁹⁵ Pentru volumele privitoare la relațiile româno-ruse și la cele româno—franceze, mulțumea contelui de Saint—Aulaire, ministrul Franței.⁹⁶ Foarte interesată de lucrările istoricului român se arăta și Legația Spaniei.⁹⁷ Aceeași atitudine și la Legația Statelor Unite ale Americii; aprobarea călduroasă a intrării S.U.A. în război, prin toate articolele publicate în „Neamul românesc”, provoacă o reacție pozitivă exprimată prin scrisori de mulțumire.⁹⁸ De aici înainte, legătura dintre Legație și istoric va fi permanentă: în septembrie 1917 Nicolae Iorga era anunțat de revenirea ministrului american, Charles Vopicka, la Iași, însoțit de o comisie a Crucii Roșii Americane (trimisă de președintele Wilson pentru a studia nevoile materiale ale României);⁹⁹ în aceeași lună se trimetea textul complet al discursului lui Wilson cu ocazia prezentării celor 14 condiții de pace¹⁰⁰.

Corespondența primită de Nicolae Iorga în timpul războiului subliniază antrenarea pleneră a acestuia într-o largă acțiune de propagandă externă, menită a convinge opinia publică din țările prietene de justetea cererilor teritoriale românești.

Consulul general al României la Moscova, Guerriu, îl anunța pe istoric la 21 iulie 1917, că a terminat traducerea în limba rusă a lucrărilor privitoare la relațiile româno-ruse și la drepturile naționale și politice ale românilor în Dobrogea. Spera să le poată tipări curind și de aceea făcuse o largă propagandă în jurul lor prin publicarea mai multor articole în presa moscovită. Pe deplin conștient de importanța misiunii sale, consulul menționa: „Este extrem de necesar [...] să provocăm în cercurile politice ruse un curent de opinie mai favorabil României.”¹⁰¹ Alexandru Lapedatu îi scria lui Nicolae Iorga, tot de la Moscova, la 23 august 1917, despre aceeași problemă a lucrărilor traduse dar netipărite

⁹⁴ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 257, f. 428 — 429.

⁹⁵ Ibidem, vol. 262, f. 104 — 105.

⁹⁶ Ibidem, vol. 263, f. 170 — 171; vol. 268, f. 253.

⁹⁷ Ibidem, vol. 262, f. 518.

⁹⁸ Ibidem, vol. 266, f. 233 — 234.

⁹⁹ Ibidem, vol. 269, f. 113.

¹⁰⁰ Ibidem, vol. 278, f. 241. Lui N. Iorga îi erau trimise și propunerile de pace făcute de Papă — Ibidem, vol. 270, f. 153. Într-o altă scrisoare, Ch. Vopicka aprecia condițiile americane de pace ca „umanitare” — Ibidem, vol. 271, f. 320.

¹⁰¹ Ibidem, vol. 269, f. 33. Lui N. Iorga i se solicitase concursul pentru prezentarea idealurilor românești în publicațiile rusești, încă din 1915, de către reprezentantul Agenției Westnik — Ibidem, vol. 254, f. 222.

încă din cauza „indiferenței de aici și a nepăsării de acasă”.¹⁰² De la Berna, diplomatul Nicolae Petrescu Comnen propunea istoricului, la 28 august 1917, să-i trimită articole privitoare la Dobrogea și Transilvania, pentru a le publica în ziarele elvețiene și franceze. Inițiativa se pare că era personală, cu toată poziția oficială a autorului scrisorii, acesta aducând critici conducerii statului român: „Stăpînii noștri au neglijat chestiunea propagandei în Apus. Sintem datori să împlinim această lipsă cu umilele noastre puteri.”¹⁰³ De la Londra, în februarie 1917, Marcu Beza semnala apariția unui articol al lui Nicolae Iorga în revista condusă de profesorul Seton—Watson, „The New Europe”; „Neamul românesc” era menționat în revista pe care o edita Foreign Office, „Daily Review of the Foreign Press”.¹⁰⁴ În februarie 1918, același Marcu Beza anunța apariția în „English Historical Review” (vol. XXXIII, nr. 129, ian. 1918), a unei prezentări a vol. VI din *Notes et Extraits*, publicat de N. Iorga în 1916. Era în curs de apariție, tot în aceeași revistă, o dare de seamă asupra volumului privind relațiile României cu Anglia; se solicitau articole pentru ziarele britanice care se arătau interesate.¹⁰⁵ De la Paris, la 6 aprilie 1918 scria lui Nicolae Iorga Charles de la Roncière, director al Departamentului Imprimeriilor Statului francez, anunțînd că a tipărit volumul *Pages roumaines* și va reține un anumit număr de exemplare pentru propagandă.¹⁰⁶ Tot în Franța, în 1918 va apare *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, cu o prefață de Charles Bémont; acesta a revizuit și traducerea, volumul apărînd sub patronajul Serviciului de Propagandă francez.¹⁰⁷ În 1917, cînd un grup de români din capitala Franței (Cincinat Pavelescu, Pompiliu Păltănea, C. Rădulescu—Istritza) proiectau să editeze o revistă enciclopedică, „La Roumanie”, se cerea aprobarea și concursul lui Nicolae Iorga; revista trebuia să cuprindă traduceri din literatura și folclorul românesc, să evidențieze trecutul eroic, să explice organizarea politică, economică, socială a țării, raporturile ei cu aliații și toate problemele de actualitate privind România. Cei trei doreau să înceapă prin reproducerea unor articole din „Neamul românesc”, declarîndu-se credincioși admiratori ai istoricului.¹⁰⁸ Activitatea publicistică românească în Franța va fi amplificată în urma înființării unui Birou de presă, sub auspiciile Legației României din Paris; și în legătură cu activitatea acestui Birou se soli-

¹⁰² Ibidem, vol. 269, f. 85 — 86. Al. Lapedatu nota în *Jurnal*: „O scrisoare a d-lui Iorga, de la 27 septembrie, mi-a cauzat multă bucurie. Se vede că l-a interesat scrisoarea ce i-am trimis.” — Al. Lapedatu, *op.cit.*, p. 282.

¹⁰³ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 269, f. 91 — 92. În același an, N. Petrescu Comnen publica la Lausanne și o lucrare a sa: *Notes sur la guerre Roumaine (1916 — 1917)*.

¹⁰⁴ Se propunea înființarea grabnică a unui birou de presă românesc la Londra — B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 266, f. 142.

¹⁰⁵ Ibidem, vol. 271, f. 166. În 1919, Al. Lapedatu încerca să publice la Londra volumul *Histoire des relations Anglo-Roumaines*, solicitînd pentru aceasata sprijinul profesorului american H.A. Gibbons, consilier al Delegației S.U.A. la Conferința de pace; cartea va fi prefațată de R.W. Seton-Watson și publicată în engleză abia în 1931 — Ibidem, vol. 278, f. 117.

¹⁰⁶ Ibidem, vol. 278, f. 225 — 227. Lucrarea a apărut în 1918, la Impr. Berger-Levrault, Paris-Nancy, cu o prefață de Ch. de la Roncière („Historien de la marine française”); cuprindea mai multe articole privitoare la participarea României la Război și la relațiile ei cu aliații occidentali, preluate din „Neamul românesc”.

¹⁰⁷ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 278, f. 117.

¹⁰⁸ Ibidem, vol. 267, f. 373 — 375.

citau aceluiași om sfaturi și mai ales articole.¹⁰⁹ Din corespondența păstrată se poate constata că intelectualitatea franceză, ca și Legația Franței din România, urmăreau cu viu interes articolele publicate de Nicolae Iorga în țară. La 28 noiembrie 1917, Saint Aulaire, ministrul francez, scria în legătură cu articolul *Cei ce nu vor fi uitați*: „În ceasurile grele prin care trecem, cuvintele dumneavoastră vor confirma părerea foarte justă care există acum în țara mea despre vitejia națiunii române, susceptibilă, în mijlocul sacrificiilor și neliniștilor sale, să demonstreze încă odată credința sa în Franța și atașamentul ei neclintit la cauza Drep-tului pe care Înțelegerea îl susține.”¹¹⁰ Prețuirea de care istoricul român se bucura în Franța îi va aduce, imediat după război, se pare la inițiativa lui Robert de Flers (membru al Legației franceze din România),¹¹¹ Le-giunea de Onoare.

Marele discurs ținut de Nicolae Iorga în Camera Deputaților la 14 decembrie 1916, încheiat cu afirmarea credinței în victoria finală, a fost cunoscut și în străinătate, trezind un ecou foarte favorabil Româ-niei. Istoricul american Herbert Adams Gibbons, aflat la Paris, scria la 2 februarie 1917: „Vreau să știți că cuvintele dumneavoastră au fost larg citite în Franța și au făcut mult bine aici. Mulți dintre noi ne dăm seama cât a suferit România și că aceste nenorociri nu se datorează nici-decum lipsei fie de curaj, fie de pricepere a armatei române. Cuvintele dumneavoastră respiră spiritul unei speranțe de neînfrânt și ați câștigat o uriașă simpatie și înțelegere departe de țară dumneavoastră, în Franța.”¹¹² Aprecierea era cu atât mai importantă cu cât venea din partea unui mare istoric și a unui viitor consilier al Delegației Statelor Unite la Conferin-ța de pace de la Paris, putând, din acest post, influența tratativele în sensul dorit de România.

Pentru fixarea rolului lui Nicolae Iorga în propaganda românească în Occident în anii războiului, importante sînt și relațiile epistolare cu R.W. Seton—Watson, personalitate a cărei prietenie constantă pentru România este consemnată deja în mai multe studii și articole. Într-o scrisoare din 27 octombrie 1916, istoricul englez anunța apariția revistei „The New Europe”, proiectată ca o tribună de afirmare a principiului naționalităților, principiu care se spera că va sta la baza reconstrucției continentului după război. Istoricului român, considerat cel mai îndrep-tătit să prezinte realitățile din țara sa, i se solicita colaborarea.¹¹³ Răs-punsul era trimis la 19 decembrie 1916: „În aceste momente de atroce durere pentru noi, cînd eforturile noastre nu reușesc să împiedice iure-șul german, furios și lacom de pradă și răzbunare, cînd capitala noastră este pierdută și cîmpia valahă copleșită de hoardele care jefuiesc totul, luînd femeilor ultimele rezerve de hrană pentru copii [...],”¹¹⁴ se cerea

¹⁰⁹ Ibidem, vol. 270, f. 241. Pentru prezentarea în Franța a aspirațiilor românești, i se cerea lui N. Iorga colaborarea încă de la începutul războiului de către revista pariziană „E-tudes Diplomatiques” — Ibidem, vol. 243, f. 25, 60. La solicitarea Oficiului Naționalităților (Paris) — Ibidem, vol. 236, f. 129 — 130 — va colabora la revista „Les Annales des Natio-nalités”, III, nr. 3—5 din 1914 (consacrat în întregime României), cu articolul *L’Avenir de la Nation Roumaine*.

¹¹⁰ B.A.R., Corespondența N. Iorga, vol. 269, f. 207.

¹¹¹ Ibidem, vol. 277, f. 199 — 200.

¹¹² Ibidem, vol. 267, f. 4.

¹¹³ Ibidem, vol. 263, f. 209.

să se spună sus și tare că românii nu au fost înfrinți, „că doar mijloacele le-au lipsit, că românul a fost același ca și în trecut, că nu regretăm nimic din ce-am dat și că sperăm în ceea ce ni se cuvine.”¹¹⁴

Întreaga activitate desfășurată de Nicolae Iorga pînă în 1918 se constituie într-o contribuție majoră la rezolvarea problemelor care stăteau în fața societății românești în acea perioadă. Dacă putem sublinia rolul avut în accelerarea mersului către reforma agrară, către reforma electorală, trebuie, însă, să consemnăm faptul că cel mai important plan pe care a acționat și pe care și-a adus cea mai mare contribuție, a fost planul luptei pentru unitatea națională. Contemporanii istoricului au fost primii care și-audat seama de faptul că acesta este unul dintre cei puțini cu rol decisiv în Marea Unire. În timpul Adunării de la Alba Iulia, un grup de tineri a propus ca prima telegramă anunțînd Unirea să fie trimisă lui Nicolae Iorga, cel care „a trezit sufletele românilor”; a doua zi după Adunare, din Sibiu reprezentanți ai tuturor provinciilor românești — generalul Leonte din Vechiul Regat, Pan Halippa și Ion Cazacliu din Basarabia, Alecu Procopovici din Bucovina, Andrei Bârseanu, Ioan Lapedatu, Pavel Roșca și Romul Cîndea din Transilvania și Banat — alcătuieste o telegramă către istoric : „Însuflețiți de Adunarea, de la Alba Iulia, ne gîndim cu dragoste la pregătitorul sufletelor pentru Unirea tuturor românilor.”¹¹⁵

NICOLAS IORGA — COMBATTANT POUR L'UNITÉ NATIONALE

Résumé

Un problème qui s'est toujours trouvé au centre des préoccupations de Nicolas Iorga aux années qui ont précédé la première guerre mondiale était celui national, la formation de l'État unitaire; par rapport aux réformes intérieures, ce but occupait, selon lui, la première place. Il est hors de doute que toute l'activité déployée par l'historien avant le déclenchement de la guerre a eu un grand rôle dans la préparation de la lutte finale pour la Grande Union. Parmi les plus importants niveaux aux quels il a agi en faveur de cette idée, il y a son activité intense d'enseignant et de journaliste, la direction de certaines institutions comme l'Université Populaire de Vălenii de Munte et la Ligue Culturelle, la publication de nombreux volumes historiques, l'activité dans le Parlement etc. Pendant la guerre mondiale, les actions se sont amplifiées à tous ces niveaux.

Toute l'activité déployée par Nicolas Iorga jusqu'en 1918 se constitue en une contribution majeure à la solution des problèmes qui se présentaient à la société roumaine à cette époque-là. Si on peut souligner le rôle qu'il eut dans l'acheminement vers la réforme agraire et la réforme électorale, il faut en même temps relever le fait que le niveau le

¹¹⁴ Ibidem, f. 185 — 186.

¹¹⁵ Ibidem, vol. 278, f. 219 — 222.

plus important au quel il a agi et où il a beaucoup contribué, fut celui de la lutte pour l'unité nationale. Les contemporains de l'historien furent les premiers à se rendre compte que le grand savant était l'une des rares personnalités dont le rôle avait été décisif dans la Grande Union. Pendant l'Assemblée d'Alba Iulia, un groupe de jeunes hommes proposa qu'on envoie le premier télégramme annonçant l'Union à Nicolas Iorga, celui qui a réveillé, l'âme des Roumains"; le lendemain de l'Assemblée à Sibiu, des représentants de toutes les provinces roumaines composent un télégramme adressé à l'historien : „Animés par l'Assemblée d'Alba Iulia, nos pensées s'envolent amoureusement vers celui qui a préparé nos âmes à l'Union de tous les Roumains".